

การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน Modernity and the Idea of the Community

ชัชณะ รุ่งปัจฉิม

รองศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2553 การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน
กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์

ก่อนอื่นผมต้องขออนุญาตต่อท่านผู้อ่านที่จะแสดงสมมติฐานที่เป็นข้อจำกัดในการเขียนงานชิ้นนี้ว่า ผมเขียนบทแสดงความเห็น (ขออนุญาตใช้คำว่า บทแสดงความเห็น แทนคำว่า บทวิจารณ์) หนังสือเล่มนี้ด้วยจิตคารวะต่อท่านผู้เขียนเป็นอย่างสูง ต่อความเมตตากรุณาที่ท่านมีต่อผม ต่อความตั้งใจของผมที่อยากจะเขียนถึงท่านผู้เขียนท่านนี้สักครั้งหนึ่งในชีวิต และรวมทั้งต่อความปรารถนาที่อยากจะขยายขอบเขตความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดชุมชน แนวคิดวัฒนธรรม-ชุมชน ที่ท่านผู้เขียนให้ความสำคัญมาตลอดให้กว้างขวางมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดส่วนตัวของผมในฐานะผู้แสดงความเห็นต่อหนังสือ บางข้อความในข้อเขียนนี้อาจจะมีอคติส่วนตัวของผมอยู่มาก เนื่องจากความประทับใจที่มีต่อผู้เขียนเป็นทุน ผมใคร่กราบขออภัยท่านผู้อ่านและขออน้อมรับความบกพร่องทั้งปวงไว้เพียงผู้เดียว

หนังสือเรื่อง “การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน” เป็นผลงานที่ผ่านการศึกษาค้นคว้าวิจัยอย่างกว้างขวางลึกซึ้งตลอดจนผ่านประสบการณ์การทำงานวิชาการของ ศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่มีมั่งมีมาตลอดที่จะชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมชุมชนที่ดำรงอยู่มาโดยตลอดในสังคมไทยเป็นทางเลือกสำคัญของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาประเทศ หนังสือดังกล่าวจัดพิมพ์เผยแพร่เมื่อต้นปี 2553 นี้เอง โดยสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ ขออนุญาตท่านผู้อ่านเล่าให้ฟังว่า ผมได้รับหนังสือเรื่อง “การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน” ในโอกาสที่ร่วมเดินทางไปเยี่ยมคารวะท่านศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ร่วมกับคณาจารย์สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ในโอกาสเทศกาลสงกรานต์ปี 2553 ณ บ้านพักของท่านอาจารย์ ที่ถนนเศรษฐศิริ กรุงเทพฯ ในการรับรู้ของผม ผมถือว่าได้รับความเมตตาและความกรุณาจากท่านอาจารย์เป็นอย่างสูง จึงใคร่ขออนุญาตท่านผู้อ่านกล่าวถึงประเด็นนี้ก่อนเป็นลำดับแรก

หนังสือ “การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน” แบ่งออกเป็น 3 บทคือ บทที่ 1 การเป็นสมัยใหม่ (modernity) บทที่ 2 แนวคิดชุมชน : ข้อเสนอการเป็นสมัยใหม่ต่างรูปแบบ และบทที่ 3 การเป็นสมัยใหม่ของไทยกับแนวคิดชุมชน ซึ่งในแต่ละบทยังแบ่งเนื้อหาออกเป็นหัวข้อย่อย (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปเมื่อเขียนถึงบทเหล่านั้น) แม้ว่าโดยโครงสร้างจะแบ่งออกเป็น 3 บทดังกล่าว แต่ยังมีอีกสองส่วนในหนังสือที่ถือว่าสำคัญและน่าสนใจมาก นั่นคือส่วน “คำนำของผู้เขียน” และ “ภาคผนวกหนังสือที่อาจหาอ่านเพิ่มเติม”

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาตามโครงสร้างของหนังสือ ผมอยากแสดงความรู้สึกต่อข้อความที่อยู่ในหน้าที่สองของหนังสือที่เขียนว่า “แต่ ลูกรักของพ่อ แพทย์หญิง ช่อทิพย์ นาถสุภา พัฒนะศรี”

รวมทั้งข้อความในช่วงท้ายของ “คำนำของผู้เขียน” หน้า (8) ที่ท่านอาจารย์เขียนว่า “คุณจรรยา นาดสุภา ภริยาของข้าพเจ้า ช่วยอ่านและแก้ภาษาและตัวสะกดต้นฉบับหลายรอบ นอกเหนือจากการให้กำลังใจและความชื่นบาน ยิ่งเราทั้งสองคนมีอายุมากขึ้น ข้าพเจ้าก็ยิ่งซาบซึ้งในความช่วยเหลือและการใส่ใจดูแลข้าพเจ้าสม่ำเสมอตลอดมา” ซึ่งเป็นข้อความที่สะท้อนถึงความอบอุ่นและความรักในแบบของครอบครัวไทยได้เป็นอย่างดี ในความเห็นของผม นอกเหนือจากความมุ่งมั่นตั้งใจในการทำงานอย่างต่อเนื่องจะเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของคนที่จะสร้างสรรค์งานที่มีคุณค่าได้แล้ว พื้นฐานครอบครัวที่อบอุ่นก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญ ที่มีส่วนสำคัญและผลักดันให้เราสามารถทำงานได้อย่างสัมฤทธิ์ผล บางท่านอาจรู้สึกว่าคุณภาพเหล่านี้เป็นข้อความธรรมดาที่สามารถพบได้ในหนังสือหลายเล่มทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การที่เราหยิบหนังสือสักหนึ่งเล่มมาอ่าน ไม่ได้เป็นเพราะมีใครบังคับให้เราทำ แต่ต้องมาจากความรักที่จะอ่าน อยากจะอ่าน อยากรู้เรื่องราวที่ผู้เขียนหนังสือต้องการถ่ายทอด อ่านแล้วอ่านอีกพร้อมกับร่วมคิดร่วมเดินทางผ่านตัวอักษรไปกับผู้เขียน ดังนั้นข้อความทุกข้อความในหนังสือจึงเป็นเรื่องราวที่ผู้เขียนต้องการถ่ายทอดมายังคนอ่านทั้งสิ้น เพียงแต่เราในฐานะผู้อ่านจะรับรู้ได้มากน้อยเพียงใด

ผมขออนุญาตกล่าวถึง “คำนำของผู้เขียน” กับ “ภาคผนวก หนังสือที่อาจหาอ่านเพิ่มเติม” ก่อนเป็นลำดับแรก ในส่วน “คำนำของผู้เขียน” เป็นส่วนที่เราสามารถทำความเข้าใจกับที่มาที่ไปของหนังสือเล่มนี้ได้ดี ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ เริ่มด้วยข้อความที่ว่า “หนังสือเล่มนี้เกิดจากความสนใจต่อเนื่องของข้าพเจ้าตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ถึงปัจจุบัน” ทำให้ผมได้เรียนรู้ว่าท่านอาจารย์มุ่งมั่นทุ่มเทกับการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิดชุมชนมาอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ข้อสรุปสำคัญจาก “คำนำของผู้เขียน” ก็คือ ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์เชื่อว่าชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมไทย เป็นพื้นฐานที่ดำรงอยู่มาเป็นเวลานานและต่อเนื่อง การเป็นสมัยใหม่หรือ modernization นั้นมาทีหลัง เพียงแต่มีอิทธิพลอย่างมากไม่เพียงแต่กับสังคมไทยเท่านั้นแต่มีอิทธิพลต่อทั้งโลก ซึ่งในความเห็นของท่านอาจารย์ก็เชื่อว่าการเป็นสมัยใหม่นั้นมิได้หลายลักษณะ (ซึ่งท่านอาจารย์ได้ชี้ให้เห็นในบทที่ 2) ดังนั้นการเลือกเป็นสมัยใหม่แบบไทยจึงควรพิจารณาไปพร้อมกับพื้นฐานของสังคมไทยที่เป็นสังคมแบบชุมชนด้วย

เนื้อหาสำคัญอีกส่วนหนึ่งใน “คำนำของผู้เขียน” ข้อความที่ท่านอาจารย์กล่าวถึงผู้อื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตัวท่านเป็นจำนวนมาก ทั้งในฐานะมิตรสหาย ในฐานะลูกศิษย์ ในฐานะผู้ที่ร่วมทำงานกับท่าน ในฐานะที่ร่วมสนทนากับท่าน ในฐานะที่ให้ความช่วยเหลือบางส่วนแก่ท่าน และในฐานะอื่นๆ อีกมาก ในความเห็นของผม จะว่าไป เมื่อยิ่งอ่านก็ยิ่งรับรู้ได้ดีว่า แนวคิดชุมชนแบบที่ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์มองเห็นและนำเสนอ สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากบรรดาผู้คนและระบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในหน้าคำนำของหนังสือเล่มนี้นั่นเอง

ในส่วน “ภาคผนวก หนังสือที่อาจหาอ่านเพิ่มเติม” ผมเห็นเป็นประโยชน์อย่างมากต่อผู้ที่รักการศึกษาค้นคว้าความจริงเนื้อหาส่วนนี้ (ตั้งแต่หน้า 189 – 249) ก็คือส่วนที่ท่านอาจารย์ได้รวบรวมเอกสาร หลักฐาน บันทึก หนังสือทั้งหมดที่เกี่ยวข้องเอาไว้ทั้งของไทยและต่างประเทศ โดยมีลักษณะเป็นบรรณานุกรมเอกสารอ้างอิง แต่ที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์อย่างมากก็คือ ในเอกสาร/หนังสือทุกเล่ม ท่านอาจารย์ได้จัดทำทสรูปเนื้อหาสาระสำคัญของเอกสาร/หนังสือเล่มนั้น มานำลงพิมพ์ไว้ด้วย ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความมีจิตใจที่รักการศึกษาค้นคว้าอย่างแท้จริง รวมทั้งความเอื้ออาทรต่อผู้อ่าน (อย่างผม) ที่สนใจ และไปอ่านค้นคว้าเพิ่มเติมในรายละเอียดของหนังสือนั้นภายหลัง นับเป็นการอ่านภาคผนวก (บรรณานุกรม) ที่สนุกเพลิดเพลินอย่างมาก

ในบทที่ 1 การเป็นสมัยใหม่ (modernity) ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วนย่อยคือ หนึ่ง การตั้งปัญหาเกี่ยวกับการเป็นสมัยใหม่ของนักคิดญี่ปุ่น ซึ่งท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์อธิบายว่าประสบการณ์การทำงานที่ประเทศญี่ปุ่น (รับเชิญเป็นผู้สอนในมหาวิทยาลัยเมื่อปี 2547) ได้มีโอกาสศึกษาผลงานของนักคิดสำนักปรัชญาเกียวโต มีผลให้ท่านอาจารย์หันมาให้ความสำคัญกับการเป็นสมัยใหม่ โดยการตั้งคำถามสำคัญว่าการเป็นสมัยใหม่จำเป็นต้องเดินรอยตามต้นแบบจากสังคมตะวันตกหรือไม่ หรือเรายังมีเส้นทางของการเป็นสมัยใหม่แบบอื่นอีก เมื่ออ่านเนื้อหาบทนี้ไปจนจบ ก็พอมองเห็นได้ว่าแนวคิดของนักวิชาการญี่ปุ่นมีอิทธิพลทางความคิดต่อท่านอาจารย์ ที่หันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาเรื่องการเป็นสมัยใหม่ ท่านอาจารย์เขียนว่า “ด้วยความสนใจและความรู้สึกว่าได้รับรู้สิ่งใหม่จากโมณฑิ การเป็นสมัยใหม่(modernity) จากข้อถกเถียงจริงที่ได้เกิดขึ้นแล้วระดับชาติและนานาชาติของกรณีประเทศญี่ปุ่น และการรู้จักคิดปัญหา การเป็นสมัยใหม่ นี้เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ไทยเราต้องคิดตอบ เป็นปัญหาสำคัญมากของประเทศชาติ ข้าพเจ้าจึงได้ครุ่นคิดปัญหานี้มาตั้งแต่ครั้งนั้น ค.ศ. 2004 ข้าพเจ้าได้อ่านเพิ่มเติมเรื่องการถกเถียงในญี่ปุ่น ความหมายของ การเป็นสมัยใหม่ ปัญหาและทฤษฎีของต่างรูปแบบการเป็นสมัยใหม่ในต่างสังคมและวัฒนธรรม คิดถึงและพิจารณาปัญหาการเป็นสมัยใหม่ของไทย และแนวคิดชุมชนกับการเป็นสมัยใหม่ของไทย นี่คือสาระของหนังสือเล่มนี้”(หน้า 7) สอง ความหมายของการเป็นสมัยใหม่ในบริบทของสังคมตะวันตก เนื้อหาส่วนนี้ ท่านอาจารย์อธิบายความหมายของการเป็นสมัยใหม่ผ่านเอกสารสำคัญเล่มหนึ่งคือ “Formations of Modernity” ซึ่ง Hall กับ Gieben เป็นบรรณาธิการ ซึ่งอธิบายความแตกต่างของสังคมยุโรปสมัยใหม่กับสมัยก่อนใน 4 ด้านคือ ด้านวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม สาม ทฤษฎีการทำให้เป็นสมัยใหม่แบบสังคมตะวันตก(theory of modernization) เนื้อหาส่วนนี้ท่านอาจารย์ชี้ให้เห็นถึงการขยายตัวทางความคิดของการเป็นสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งแม้ว่าอิทธิพลของการเป็นสมัยใหม่ที่ถือเอาตัวแบบตะวันตกเป็นทางเลือกจะมีอยู่มาก แต่ก็มีการแสวงหาแนวคิดที่ต่อต้านการเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกอยู่ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะจากกลุ่มนักวิชาการทางอเมริกาใต้ ที่พบว่าการเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตกไม่ได้ก่อให้เกิดผลการพัฒนาอย่างที่น่าพึงหวัง ข้อสรุปตอนท้ายของเนื้อหาส่วนนี้ที่อ้างอิงกับแนวคิดของ Samuel Huntington ระบุว่า “การเป็นสมัยใหม่ จะต้องกลับไปให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของแต่ละเขตภูมิศาสตร์เป็นจุดตั้ง ไม่ใช่คิดว่าทุกชาติต้องการจะ เป็นสมัยใหม่ แบบใช้วิถีลोकะบบวัฒนธรรมยุโรป”(หน้า 23) สี่ ลักษณะและปัญหาของสังคมสมัยใหม่ในทฤษฎีของมาร์ก-เวเบอร์ และนิทซ์ ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์สะท้อนปัญหาที่เกิดจากการเป็นสมัยใหม่ผ่านนักคิดสำคัญ 3 ท่านคือ Karl Marx, Max Weber, และ Friedrich Nietzsche ในทัศนะของ Marx ปัญหาสำคัญของการเป็นสมัยใหม่เกิดจากระบบทุนนิยมที่คนส่วนน้อย(ชนชั้นนายทุน) ขูดรีดเอามูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากคนส่วนใหญ่ (ชนชั้นกรรมาชีพ) ขณะที่ Weber มองว่าปัญหาสำคัญของการเป็นสมัยใหม่ก็คือความเป็นเผด็จการขององค์กรแบบอำมาตยาธิปไตย (bureaucracy) สำหรับ Nietzsche ปัญหาสำคัญของการเป็นสมัยใหม่ก็คือความสับสนไร้ระเบียบและความรุนแรงที่จะเกิดเพิ่มมากขึ้นในสังคม

อ่านบทที่ 1 แล้ว ผมพบว่าท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ใช้ภาษาต่างๆ ในการอธิบายสิ่งที่บางครั้งเราไปอ่านเองอาจเข้าใจได้ยาก (ข้อนี้ ผมลองมานึกเปรียบเทียบตัวเองในสมัยก่อนกับปัจจุบัน อย่างเช่น กรณีแนวคิดของนักปรัชญาบางคน หรือแนวคิดเรื่องใดเรื่องหนึ่ง สมัยที่อายุเรายังไม่มาก ผ่านการศึกษาค้นคว้ามาน้อย เราอ่านหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มักเข้าใจยาก แต่เมื่อเราอายุมากขึ้น ผ่านการอ่านการค้นคว้ามากขึ้น เราเลยอ่านเนื้อหาเหล่านี้แล้ว ก็พอเข้าใจมากขึ้น) การนำเสนอของท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ในแบบต่างๆ นี้เองที่ช่วยให้การอ่านมีประสิทธิภาพมากขึ้น คือผู้อ่านสามารถทำความเข้าใจเนื้อหาในแต่ละประเด็นที่ท่านอาจารย์พยายามนำเสนอได้ดี นอกจากนั้น ท่านอาจารย์ยังเรียบเรียงเนื้อหาดังกล่าว

บนสมมติฐานช่วงเวลาในทางประวัติศาสตร์ ผู้อ่านจึงมองเห็นจุดเริ่มต้นและพัฒนาการของประเด็นต่างๆ ได้ดี ที่สำคัญท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์เขียนเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้โดยใช้ภาษาสื่อสารแบบสนทนาระหว่างกัน การอ่านจึงมีลักษณะเหมือนมีท่านอาจารย์มานั่งคุยอยู่ตรงหน้า ถือได้ว่าเป็นหนังสือที่อธิบายถึงแนวคิดการเป็นสมัยใหม่ได้ดีและง่ายที่สุดเท่าที่ผมเคยอ่านมา

ในบทที่ 2 แนวคิดชุมชน: ข้อเสนอการเป็นสมัยใหม่ต่างรูปแบบ ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์เริ่มบทด้วยหัวข้อ การเป็นสมัยใหม่เกี่ยวข้องกับแนวคิดชุมชน ท่านอาจารย์เล่าให้ฟังว่าการเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชนนั้นมีความเกี่ยวโยงกันโดยอาศัย การอธิบายผ่านช่วงชีวิตบางส่วนของท่านอาจารย์ ผ่านประสบการณ์การศึกษาและการทำงานของท่านอาจารย์ผ่านข้อค้นพบเกี่ยวกับแนวคิดระบบชุมชนของไทยจากการศึกษาหมู่บ้าน รวมทั้งการเชื่อมโยงให้เห็นแนวคิดชุมชนที่ดำรงอยู่ต่างสังคมวัฒนธรรม ซึ่งในประการหลังนี้ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์เสนอว่า สามารถแบ่งแนวคิดชุมชนออกได้ 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มองว่าชุมชนเป็นกระบวนการทางประวัติศาสตร์ของสังคมนั้น ได้แก่ แนวคิด Slavophile กับ Narodnik ในรัสเซีย Nazi ในเยอรมนี Mariategui ในเปรู และ Gandhi ในอินเดีย กับกลุ่มที่มองว่าชุมชนสามารถสร้างขึ้นได้ใหม่ ไม่จำเป็นต้องผูกพันอยู่กับประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ได้แก่ แนวคิดสังคมนิยมยูโทเปีย (Utopian Socialism) อนาธิปไตยนิยม (Anarchism) และ Communitarianism ในอเมริกา

เนื้อหาที่อยู่ในหัวข้อ การเป็นสมัยใหม่เกี่ยวข้องกับแนวคิดชุมชน นี้ ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจได้ดีว่าเพราะเหตุใดท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์จึงหันมามองถึงความสัมพันธ์ของทั้งสองส่วนนี้ ข้อความบางส่วนน่าสนใจมาก “...ฉ พ.ศ. 2545 ข้าพเจ้าไม่รู้ตัวถึงความไม่สอดคล้องนี้ ข้าพเจ้าคิดหมกมุ่นแต่ด้านแนวคิดและแนวทางชุมชน ไม่ได้คิดถึงเป้าหมายปลายทาง และนัยที่ระบบปลายทางมีต่อเส้นทางที่จะพัฒนามาสู่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อกลางทศวรรษ 2540 ข้าพเจ้าเข้าใจและคิดถึงแนวคิดชุมชนในความหมายแคบ หรือคิดถึงแนวทางชุมชนค่อนข้างในมิติเศรษฐกิจ หรือมิติเฉพาะบางเขตหรือบางส่วนของประเทศ เช่น ส่วนชนบท ซึ่งก็คงเป็นเช่นนั้นเพราะข้าพเจ้าสร้างแนวคิดชุมชนของข้าพเจ้ามาจากการศึกษาสถาบันหมู่บ้านจากประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชนบท....ข้าพเจ้าพบด้วยอย่างสำคัญว่า แม้ในประเทศตะวันตกเอง ที่ซึ่งการจะเป็นสมัยใหม่ได้ทำลายสถาบันและระบบชุมชนลงไปแล้วอย่างมาก และสังคมสมัยใหม่มีความเป็นปัจเจกชน (individualism) สูงมากแล้วในปัจจุบันก็มีแนวคิดชุมชนซึ่งอ้างถึงการดำรงอยู่ ประโยชน์และคุณค่าที่สูงขององค์กรชุมชนในรูปแบบต่างๆ ในช่วงสมัยกลางของยุโรปตะวันตก แสดงว่าแนวคิดชุมชนเกี่ยวข้องกับปัญหาการเป็นสมัยใหม่ในแทบทุกสังคม....” (หน้า 45 – 47)

ในหัวข้อ แนวคิดชุมชนในฐานะข้อเสนอการเป็นสมัยใหม่ในประเทศต่างๆ ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ยกตัวอย่างแนวคิดของ Slavophile, Narodnik และ Neo-Narodnik ของรัสเซีย แนวคิด Romantic Nationalism และอุดมการณ์ Volk ในเยอรมนี แนวคิดของ Mariategui ที่ผสมผสานแนวคิดมาร์กซิสต์เข้ากับแนวคิดชุมชนของชาวอินคาในเปรู แนวคิดของ Gandhi ในอินเดีย แนวคิดแบบเต๋า รวมทั้งแนวคิดของหลี่ต้าเจา เหมาเจ๋อตุง และ เจ ชี เยน ในจีน ซึ่งในความเห็นของผม ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ให้ข้อยืนยันที่ชัดเจนว่าพื้นฐานแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนนั้นมีมาแต่โบราณในภูมิภาคต่างๆ ซึ่งแต่ละแห่งต่างก็มีพัฒนาการและการปรับตัวไปตามสถานการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

ในบทที่ 3 การเป็นสมัยใหม่ของไทยกับแนวคิดชุมชน ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วนย่อยคือ หนึ่ง การเป็นสมัยใหม่ของไทย ซึ่งท่านอาจารย์อธิบายว่าแนวคิดการเป็นสมัยใหม่ในประเทศไทยนั้นแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงคือ

ช่วงแรกคือช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ซึ่งท่านอาจารย์ชี้ว่าเราเปิดรับการเป็นสมัยใหม่มาตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 3 เรื่อยมาในรัชกาลที่ 4 ที่มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญคือการเปิดประเทศเมื่อปี 2398 จากสนธิสัญญาเบาริง ตลอดจนในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการขยายตัวของทุนนิยมการค้า ที่ท่านอาจารย์จัดทิพย์เห็นว่าไม่ใช่ทุนนิยมอุตสาหกรรม เป็นแนวคิดการเป็นสมัยใหม่ที่รัฐคัดค้านยังได้ประโยชน์ ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่กลับไม่มีส่วนรับรู้มากนัก แม้แต่ ในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ก็เช่นกัน ท่านอาจารย์สรุปว่า “...แนวคิดการเป็นสมัยใหม่ก่อนการเปลี่ยนแปลง การปกครอง 2475 คือรับตะวันตกในด้านนำความเจริญทางเทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์และรับทุนนิยมการค้า แต่ไม่ได้สนใจ การคิดค้นทางวิทยาศาสตร์ – เทคโนโลยีและการสถาปนาระบบอุตสาหกรรม ขณะเดียวกันรักษาและผนึกความเข้มแข็ง ของรัฐและวัฒนธรรมจารีตแบบศักดินา มีนัยอธิบายว่านี่คืออัตลักษณ์ของความเป็นสังคมและวัฒนธรรมไทย” (หน้า 130)

ช่วงที่สองคือช่วงระหว่างเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ท่านอาจารย์จัดทิพย์เห็นว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการ เป็นสมัยใหม่ในแบบที่ไม่ใช่จารีตนิยม คือไม่รับรัฐและวัฒนธรรมศักดินา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ของคณะราษฎร ที่มีบทบาทสำคัญในช่วงนั้น ผมเห็นว่าท่านอาจารย์ให้ความสำคัญกับแนวคิดของคณะราษฎรอย่างมากในฐานะที่เป็น พัฒนาการที่สำคัญของแนวคิดการเป็นสมัยใหม่ของไทย ท่านอาจารย์อ้างอิงถึงเป้าหมายของคณะราษฎร (คำประกาศหลัก 6 ประการของคณะราษฎร) ที่ไม่ได้เน้นเพียงเปลี่ยนแปลงการปกครองเท่านั้น แต่ยังเน้นการสร้างความสำเร็จก้าวหน้าอีกด้วย ท่านอาจารย์อ้างอิงถึงความคิดของบุคคลหลายคน เช่น ท่านปรีดี พนมยงค์, นายจำกัฒ พลาตกุล, กุหลาบ สายประดิษฐ์, อาจารย์- สุกฤษณ์ ศิวรักษ์, พระพิมลธรรม (อาจ อาสโถ), อาจารย์ชัชวาลย์ ประภิตนทการ ท่านอาจารย์เขียนไว้ว่า “ข้าพเจ้ามีความเห็น ว่าคณะราษฎรต้องการให้ประเทศของเราเข้าสู่การเป็นสมัยใหม่ของเราเอง ปฏิเสธระบบศักดินา แต่ก็ไม่ใช่ออกแบบ ตะวันตก คณะราษฎรมุ่งสู่การเป็นสมัยใหม่หรือการทันสมัย (modernity) ของไทย คือปฏิเสธระบบเดิมเฉพาะส่วนบน ขณะเดียวกันกับที่เป็นตัวแทนและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับส่วนล่าง คือมุ่งให้สังคมไทยสมัยใหม่หลัง 2475 เป็นระบบของ ราษฎรไทย...” (หน้า 135) เนื้อหาในส่วนนี้นับว่าน่าสนใจอย่างยิ่ง ท่านอาจารย์จัดทิพย์เชื่อมโยงให้เห็นถึงแนวคิดต่างๆ ที่ เกิดขึ้นในช่วงที่คณะราษฎรมีบทบาท (ประมาณ 2475 – 2485) ซึ่งล้วนเกี่ยวข้องกับการฟื้นฟูวัฒนธรรมของราษฎรหรือ ประชาชน เช่น แนวคิดสหกรณ์ในเค้าโครงเศรษฐกิจของท่านปรีดี แนวคิดของ นายจำกัฒ พลาตกุล ในหนังสือ “ปรัชญา สยามใหม่” เป็นต้น ท่านอาจารย์อธิบายว่า “...อย่างไรก็ตามแนวคิดการเป็นสมัยใหม่ของ 2475 คือแบบที่ไม่รับรัฐและ วัฒนธรรมศักดินานี้ ข้าพเจ้าคิดว่าสำคัญมาก หากเราต้องการหาต้นแบบหรือแบบอย่างซึ่งจะเป็นที่ยึดเหนี่ยว ตัวแบบยุคสมัย ของไทยเองที่เคยมีเกิดขึ้นจริง ที่รับรองและให้พื้นที่ที่จะขยายต่อไปได้ ขอระบบการปกครอง ระบบสังคมและวัฒนธรรม ที่มีอุดมการณ์เป็นประชาธิปไตย เป็นระบบของราษฎร เราควรอ้างอิงกลับไป 2475 เพราะเนื่องจากข้าพเจ้าเห็นว่า นอกเหนือจาก ช่วงยุค 10 ปีหลัง 2475 ไม่ว่าจะก่อนหน้านั้นหรือหลังจากนั้น (โดยเฉพาะหลังจากรัฐประหาร 2490) ประเทศไทย มีแนวคิดการเป็นสมัยใหม่แบบพยายามรักษารัฐและวัฒนธรรมจารีต” (หน้า 139-140) อย่างไรก็ตามผลของสงคราม อันเนื่องจาก การที่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทยเมื่อ 2484 เป็นผลสำคัญที่ทำให้พัฒนาการของการเป็นสมัยใหม่ของไทยต้องหยุดชะงักลง ช่วงที่สามคือช่วงหลังรัฐประหาร 2490 ซึ่งเป็นช่วงที่การต่อสู้เพื่อพยายามกลับไปหาวัฒนธรรมจารีตนิยมมีความรุนแรงมาก กล่าวคือเกิดแนวคิดต่อต้านคณะราษฎร โดยเฉพาะกลุ่มแนวคิดอนุรักษนิยมจารีต จนเกิดเหตุการณ์รัฐประหาร 2490 ประเทศไทย กลับไปสู่การเป็นสมัยใหม่แบบเก่าก่อน 2475 ท่านอาจารย์จัดทิพย์ได้เขียนว่า “ข้าพเจ้าเข้าใจดีว่าพลังอนุรักษนิยมจารีต มีอำนาจมากในสังคมและวัฒนธรรมไทยตลอดมา และหลังช่วงทศวรรษของคณะราษฎรพลังนี้ได้ฟื้นขึ้น แต่เราก็จะต้องให้ ความสำคัญอย่างมากต่อพระประสงค์ รับระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ และได้ทรง สละอำนาจ...ให้แก่ราษฎร แล้ว ของ

พระมหากษัตริย์สมบูรณาญาสิทธิราชของค์สุดท้ายนี้ คือพระองค์ทรงรับอุดมการณ์ประชาธิปไตยของคณะราษฎรที่ คณะราษฎรเสนอ เมื่อได้ศึกษาเรื่องนี้ ข้าพเจ้าจึงเข้าใจว่าที่ท่านอาจารย์ปรีดีมักจะกล่าววิพากษ์พลังอนุรักษนิยมจารีต ที่ พยายามฟื้นคืนว่าเป็น ผู้ที่เกินกว่าราชา” (หน้า 143) แม้จะมีเหตุการณ์สำคัญอันเนื่องจากพลังของนักศึกษาเมื่อ 14 ตุลาคม 2516 แต่ก็ไม่มียุทธการเป็นสมัยใหม่ของไทยเท่าใดนัก ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์อธิบายว่า “การปรับตัวข้างของระบอบ การเมืองหลังการเดินขบวนของนักศึกษา ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ทำให้นายทุนและชนชั้นกลางที่ได้มีฐานะทางเศรษฐกิจ สูงขึ้นอยู่แล้ว มีส่วนในการแชร์อำนาจรัฐ และประชาชนมีโอกาสมีส่วนร่วมบ้าง ทางการเมืองผ่านการเลือกตั้ง รูปลักษณ์ของรัฐไทย ได้ปรับไปบ้าง แต่ข้าพเจ้าก็เห็นว่า ยังไม่ได้เปลี่ยนเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของประเทศไทย...” (หน้า 149)

สอง การเป็นสมัยใหม่ของไทยกับแนวคิดชุมชน ซึ่งท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์อธิบายว่า แนวคิดชุมชนมีอยู่ในแต่ละ ช่วงของการเป็นสมัยใหม่ โดยแบ่งแนวคิดชุมชนออกเป็น 4 ระยะเวลา ได้แก่ ระยะเวลา ที่หนึ่ง แนวคิดชุมชนแบบพระศรีอารีย์ ในช่วงสมัยศักดินา (โบราณ – 2475) ระยะเวลาที่สอง แนวคิดชุมชนในลัทธิชาตินิยมช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (2475 – 2490) ระยะเวลาที่สาม การก่อรูปของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (ทศวรรษ 2520 – 2540) และระยะเวลาที่สี่ แนวคิดเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมชุมชนในฐานะทางเลือกคู่ขนานของการทำให้ทันสมัยแบบจารีต (2540 – ปัจจุบัน)

ระยะที่หนึ่ง แนวคิดชุมชนแบบพระศรีอารีย์ ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์อธิบายว่า แนวคิดชุมชนช่วงนี้สัมพันธ์ กับศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน โดยเฉพาะลัทธิพระศรีอารีย์เมตไตรย เกิดเป็นขบวนการผู้มีบุญอีสานที่เน้นความอยู่เย็นเป็นสุข ของชุมชนหมู่บ้าน ขบวนการเหล่านี้ถูกรัฐปราบปรามอย่างต่อเนื่อง ท่านอาจารย์เห็นว่าแนวคิดแบบนี้ของชาวบ้านคือ แนวคิดที่ต่อต้านวัฒนธรรมศักดินา “...แต่ทว่าในหมู่ประชาชนมีความใฝ่ฝันถึง ยุคพระศรีอารีย์ ที่สุขสมบูรณทางวัตถุสิ่งของ และระบบสังคมมีความเสมอภาคและน้ำใจไมตรี ไม่มีเจ้านาย ไม่มีการขูดรีดแบบในระบบศักดินา เป็นสังคมที่มีความเป็น ชุมชนสูง คือจัดเอารัฐและวัฒนธรรมศักดินาออกไป จรรโลงสถาบันชุมชนหมู่บ้านขึ้นมา...” (หน้า 152-153)

ระยะที่สอง แนวคิดชุมชนในลัทธิชาตินิยมหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยท่านอาจารย์เน้นถึงแนวคิด สหกรณ์ของท่านปรีดี แนวคิดประชาชาตินิยมของคณะราษฎร ตลอดจนถึงผลงานของหลวงวิจิตรวาทการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของสามัญชนด้วย ท่านอาจารย์สรุปว่า “...แนวคิดชุมชนปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ของคณะราษฎร คือชาตินิยมของคณะราษฎร “พยายามที่จะเป็นประชาชาตินิยม” ประชาชาตินิยมเพราะเป็นชาตินิยมที่เกิดมาจากการ เปลี่ยนเป็นระบอบประชาธิปไตย มุ่งจะสร้างชาติที่เกิดจากการถักทอกันขึ้นมาจากข้างล่างจากประชาชน...คณะราษฎร ไม่ได้ นำข้อเสนอสหกรณ์ครุรูปของนายปรีดีมาปฏิบัติ หลวงวิจิตรวาทการเองก็ให้ความสำคัญอย่างสูงแก่บทบาทของรัฐ... ผลลงท้ายคือคณะราษฎร ไม่สามารถทำให้ลัทธิชาตินิยมเป็นชาตินิยมที่ประกอบขึ้นมาจากประชาชนแท้จริง แนวคิดเรื่องชาติ ซึ่งเป็นชุมชนใหญ่ จึงไม่ได้มีพื้นฐานประกอบขึ้นมา ถักทอประสานกันขึ้นมาโดยสมัครใจจากชุมชนเล็ก ซึ่งเป็นชุมชนที่ แท้จริง...” (หน้า 154-155)

ระยะที่สาม การก่อรูปของแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์กล่าวว่าช่วง 2490 – 2520 เป็นช่วงวิกฤติการณ์ของแนวคิดชุมชน คือแนวคิดนี้ถูกลืมไปจากสังคมไทย มีการต่อสู้กันระหว่างแนวทางทุนนิยมกับอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ในช่วงตั้งแต่ 2504 จนถึงต้นทศวรรษ 2520 เริ่มมีการกล่าวถึงแนวคิดชุมชนอีกครั้ง โดยเฉพาะในกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน หลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 สังคมตื่นตัวเรื่องของแนวคิดชุมชนมากขึ้นในกลุ่มปัญญาชนนักวิชาการชั้นนำ ซึ่งก็รวมถึงท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ในฐานะที่เป็นนักวิชาการที่ค้นคว้าศึกษาวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง

ระยะที่สี่ แนวคิดเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในฐานะแนวคิดทางเลือกคู่ขนานของการทำให้ทันสมัยแบบจารีตช่วงนี้ (2540 – ปัจจุบัน) การทำให้ประเทศทันสมัยตามอุดมการณ์ทุนนิยมก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางในสังคมไทย ชุมชนหมู่บ้านได้รับผลกระทบอย่างมาก หลายคนเริ่มสนใจและสนับสนุนแนวคิดเรื่องชุมชนมากขึ้น ท่านอาจารย์ยกปัญญาชนชั้นนำที่สำคัญ 3 คนที่มีส่วนในกรณีนี้ ได้แก่ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ-วะสี, ศาสตราจารย์ ดร.อนันท์ กาญจนพันธุ์ และคุณพรพิไล เลิศวิชา อย่างไรก็ตามส่วนสำคัญของแนวคิดชุมชนในช่วงที่สี่นี้ปรากฏอยู่ในหน้า 163 – 179 ซึ่งเป็นข้อเสนอของท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ในการบรรยายเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ 2552 เรื่อยไปจนถึงข้อเสนอเชิงเปรียบเทียบเพื่อการค้นคว้าแสวงหาแนวทางที่เหมาะสมในอนาคต ผมขอยกข้อความบางส่วนดังนี้

“...สังคมชนชาติไทและสังคมไทยประเทศไทยเป็นสังคมแบบชุมชน....คงทนข้ามกาลเวลา และในช่วงร่วมสมัยในปัจจุบันมีการเข้ามาของระบบทุนนิยม ลักษณะความเป็นชุมชนก็ยังคงดำรงอยู่ดี โดยการปรับตัวของระบบครอบครัวและชุมชน.....ข้าพเจ้าขอเสนอว่า ทิศทางการพัฒนาประเทศชาติที่จะเป็นจริงและตรงกับความต้องการของผู้คน คือการพัฒนาที่ระบบที่ใหญ่ที่สุดในแง่ผู้คนนี้ คือระบบชุมชน....ข้าพเจ้าขอเสนออีกทางเลือกหนึ่ง คือ การเป็นสมัยใหม่ที่เป็นของไทยเราเอง แต่ไม่ต้องเป็นไทยเราเองแบบจารีต เป็นไทยเราเองแบบชุมชน ระบบชุมชนจะเป็นตัวตั้ง...” (หน้า 164 – 167)

“ลักษณะพิเศษของสังคมไทยที่ ณ ระดับท้องถิ่นมีความเป็นชุมชนเข้มข้น และ ณ ระดับส่วนกลาง รัฐและวัฒนธรรมจารีตมีความเข้มแข็ง ทำให้การเดินทางชุมชนสู่การเป็นสมัยใหม่ควรเน้น ณ ระดับสังคมท้องถิ่น ทำให้สังคมระดับท้องถิ่นเป็นสังคมสมัยใหม่แบบชุมชนก่อน แล้วถักทอทำเครือข่ายกันขึ้นเป็นสังคมไทยส่วนกลาง...” (หน้า 174)

ในความเห็นของผม เนื้อหาตั้งแต่หน้า 163 เป็นต้นมา ทำให้มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์มีความรัก ศรัทธา ชื่นชม และเชื่อมั่นในความเป็นชุมชนของสังคมไทย ตลอดจนความเข้มแข็งของวัฒนธรรมชุมชนอย่างมาก ทำให้ผมรู้สึกประทับใจในความมุ่งมั่นทุ่มเท ศึกษาค้นคว้า อดทนและยอมรับต่อการวิพากษ์วิจารณ์ ของตัวท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ท่านอาจารย์ยังสนับสนุนและส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้าในแง่มุมอื่นๆ ทั้งในทางที่สนับสนุนและโต้แย้งกับแนวคิดของท่านให้กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งขึ้นในอนาคต

ผมพบว่าท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นแบบอย่างที่สำคัญดังนี้

ประการที่หนึ่ง ท่านอาจารย์เป็นแบบอย่างของนักวิชาการที่รักการศึกษาค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์เป็นผู้ที่ทุ่มเทมุ่งมั่นกับการศึกษาค้นคว้าในทางวิชาการมาโดยตลอด และที่สำคัญการศึกษาค้นคว้าของท่านเป็นไปอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ข้อนี้เห็นได้ชัดเจนจากเอกสารตลอดจนหลักฐานอ้างอิงที่ปรากฏอยู่ในแทบทุกย่อหน้าของผลงานเล่มนี้ นอกจากนี้ถ้าเราอ่านงานฉบับนี้โดยตลอดอย่างต่อเนื่อง ก็จะพบว่าเอกสารหลักฐานอ้างอิงทั้งหมดทั้งในเชิงแนวคิดทฤษฎีและผลจากการวิจัยค้นคว้า (ทั้งของท่านอาจารย์เองและของท่านอื่น) มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นอย่างดี นับเป็นแบบฉบับของนักวิชาการในอุดมคติที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ การสร้างข้อสรุป และการนำเสนอประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมในอนาคตได้เป็นอย่างดี

นอกจากนั้นยังพบว่า การค้นคว้าของท่านอาจารย์ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะวิชาการในแขนงใดแขนงหนึ่ง แต่เป็นการค้นคว้าที่ใช้หลักฐานอ้างอิงจากหลายแขนงวิชาการ ทั้งในทางเศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา รัฐศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสนใจที่กว้างขวางลึกซึ้ง ตลอดจนความรอบรู้ความเข้าใจในหลักฐานที่นำมาใช้ในงานชิ้นนี้เป็นอย่างดี

ประการที่สอง ความเป็นแบบอย่างของนักวิชาการที่ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างหรือขัดแย้งอย่างเปิดเผย จริงใจ และเป็นธรรม ตลอดจนเป็นผู้ที่ให้ความเคารพ ให้เกียรติ และยกย่องต่อข้อคิดเห็นและผลงานของผู้อื่น แม้แต่ลูกศิษย์ของท่านอย่างปราศจากอคติใดๆ มีข้อความหลายแห่งในหนังสือที่ยืนยันข้อสรุปนี้ได้ดี เช่น “รองศาสตราจารย์ ใจ อึ้งภากรณ์ เห็นว่าในเมืองไทยปัจจุบันแนวคิดชุมชนของเอ็นจีโอและของข้าพเจ้าถูกชิง (ไฮแจก) ไปแล้วโดยชนชั้นนำ อย่างไรก็ตาม ท่านอาจารย์ใจก็ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดชุมชน ท่านคิดว่าแนวคิดนี้ อ่อนแอทั้งในด้านรูปธรรมและการเมือง ถูกไฮแจกจากส่วนต่างๆ ของอภิสิทธิ์ชนได้ และที่สำคัญ ไม่สามารถนำพลังของมหาศาลของเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้” (หน้า 188) หรืออย่างเช่น “...เมื่อศึกษาแนวคิดและอุดมการณ์ ข้าพเจ้าก็ทราบว่า แนวคิดชุมชนสามารถจัดอยู่ในอุดมการณ์ซ้าย สังคมนิยมเสรี (libertarian socialism) หรืออนาธิปไตยนิยม (anarchism) เช่น แนวคิดเต๋า นารอดนิก มาเรียเตกิ และคานธี หรือจัดอยู่ในอุดมการณ์ขวา ฟาสซิสต์ หรือลัทธินาซี ก็ได้ ข้าพเจ้าครุ่นคิดปัญหานี้เรื่อยมา การถกเถียงและการให้ความเห็นในชั้นเรียนวิชาประวัติศาสตร์ความคิดและลัทธิเศรษฐศาสตร์การเมือง ปริญญาโทเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อเร็วๆ นี้ (วันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2553) ระหว่างคุณธีรพงศ์ ไชยมังคละ (2510 -) และคุณภาควุฒิ วานิชกะ (2520 -) ทำให้คำตอบต่อประเด็นปัญหานี้ชัดเจนขึ้น คุณธีรพงศ์ให้ความเห็นว่าแนวคิดชุมชนอาจนำไปสู่สังคมแบบฟาสซิสต์ ก็ต่อเมื่อมีสถานการณ์จากนอกชุมชนมาบีบบังคับสังคมนั้นๆ อย่างรุนแรง ตัวอย่างเช่นเยอรมนีระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ที่ถูกบีบบังคับจากการแพ้สงครามและจากสนธิสัญญาเวซาย ข้าพเจ้าเองก็โน้มเอียงอธิบายเช่นเดียวกันกับคุณธีรพงศ์ คุณภาควุฒิให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า เธออยากให้ความสำคัญกับโครงสร้างภายในของชุมชนมากกว่า ซึ่งเป็นผลมาจากประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ ความเห็นของคุณภาควุฒิทำให้ข้าพเจ้าหวนนึกถึงที่

ท่านอาจารย์ Eiichi Hizen เคยบอกข้าพเจ้าว่า ที่เยอรมนีรับแนวคิดฟาสซิสต์ส่วนหนึ่งเพราะว่าชุมชนหมู่บ้านของชาวเยอรมันเป็นแบบมีลำดับชั้น...” (หน้า 171-172) รวมทั้งที่ท่านอาจารย์เขียนว่า “...นักศึกษาโปรแกรมปริญญาโทเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คุณชุมพพร แต่งเกี๋ยง ได้ให้ความคิดที่แหลมคมในห้องเรียน (2552) ในเรื่องเศรษฐกิจชุมชนว่า แนวคิดนี้ไม่ว่าจะของข้าพเจ้าหรือของชนชั้นนำ ต่างก็ได้ความคิดมาจากชีวิตจริงของประชาชน” (หน้า 188)

สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือ ท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ให้ความสำคัญกับข้อมูลทุกชิ้นที่ท่านอาจารย์รวบรวมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อมูลที่ (ผม) ไม่ค่อยได้พบว่ามีนำมาใช้ในการอ้างอิง (เพราะส่วนใหญ่เรามักลืมหรือไม่ได้บันทึกไว้) นั่นก็คือ ข้อมูลที่ได้จากการสนทนาทางโทรศัพท์ ยกตัวอย่างข้อความในหนังสือที่เขียนว่า “...คุณพรทิวา เลิศวิชา ผู้ร่วมงานกันคว่ำและมีแนวคิดในลักษณะเดียวกันกับข้าพเจ้าเรื่องชุมชน กล่าวกับข้าพเจ้าว่า การที่อะไรๆ ในสังคมไทยต้องอ้างอิงกับมูลนายเสมอนั้น ไม่ได้เป็นเฉพาะในวงราชการและในวงการพ่อค้าและคนชั้นกลาง แต่ได้ลามไปถึงสังคมในชนบทด้วย เธออ้างว่าสภาวการณ์นี้เป็นอุปสรรคต่อการเป็นสมัยใหม่ เมื่อมีความสำเร็จอะไรเกิดขึ้นในชุมชนและท้องถิ่น ก็ต้องยกความสำเร็จนั้นให้มูลนาย ทำให้ชุมชนไม่มีความภูมิใจ ไม่มั่นใจในตัวเอง ที่จะจัดการกับชีวิตของตัวเอง ที่จะก้าวหน้าต่อไป...” (หน้า 170) ซึ่งข้อความนี้ที่ท่านอาจารย์แสดงเชิงอรรถอ้างอิงไว้ว่า “การสนทนาระหว่างข้าพเจ้ากับคุณพรทิวา เลิศวิชา ทางโทรศัพท์ วันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ. 2552” (หน้า 187)

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ทำให้สรุปได้ว่าหนังสือเรื่อง “การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน” นี้เป็นหนังสือที่น่าสนใจและเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้ที่สนใจเรื่องราวของแนวคิดชุมชน วัฒนธรรมชุมชน รวมทั้งการเป็นสมัยใหม่ การอ่านหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมาแล้ว ยังได้เรียนรู้ช่วงชีวิตบางส่วนของท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ ตลอดจนคุณลักษณะส่วนบุคคลบางอย่างที่ควรค่าแก่การยกย่องของท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ ซึ่งนับว่ามีคุณค่าไม่แพ้กัน สุดท้ายผมคิดว่าหนังสือเล่มนี้เป็นตัวแทนของแนวคิดชุมชน แนวคิดวัฒนธรรมชุมชนในแบบสำนักท่านอาจารย์ฉัตรทิพย์ได้ดี ข้อความในย่อหน้าสุดท้ายของเนื้อหาในหน้า 179 เป็นการสรุปสิ่งที่ท่านอาจารย์นำเสนอได้เป็นอย่างดีว่า

“สังคมไทยประกอบด้วยชุมชนท้องถิ่นอิสระ ที่มีความเป็นชุมชนเข้มข้น มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นแกนกลาง วัฒนธรรมของสังคม การเดินเส้นทางสู่การเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยที่เหมาะสม สมาชิกของสังคมปรารถนา และเป็นจริงได้ไม่ฝืนธรรมชาติ จึงควรเป็นเส้นทางบนการรักษาไว้ พื้นฟู และพัฒนาต่อยอดชุมชนพื้นที่ ชุมชนในมิติต่างๆ และเครือข่าย และสร้างให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนระดับภาคและประเทศชาติ หากเส้นทางนี้ประสบผลสำเร็จ สังคมไทยในอนาคตจะเป็นกรณีของสังคมสมัยใหม่ที่มีความเป็นชุมชนเข้มแข็งในองค์กรสังคมและในวัฒนธรรมของประเทศชาติทุกระดับ ชาวไทยมีความอบอุ่นทางจิตใจและมีเสรีภาพ พร้อมไปกับการมีความเจริญรุ่งเรืองเรื่องทางวัตถุ”